

Kultura | 19/11/2022

Veljko Milićević, antologijski pisac bez ključne antologije

👤 Piše: Đorđe Matić

Veljko Milićević (Čaglič, 1886 – Beograd, 1929) prvi je autentični pripovjedač moderne stilske i tematske orijentacije u srpskoj književnosti dvadesetog stoljeća, a njegov roman „Bespuće“ iz 1912. prvi je moderni roman srpske književnosti

Mjestašce Donji Čaglić, u blizini Lipika, u sadašnjoj Požeško-slavonskoj županiji, jedva da se danas može pronaći i na kartama. Tu je međutim, prije 136 godina u novembru 1886. rođen **Veljko Milićević**, autor i neobična pojava kojoj u našoj književnosti, ni srpskoj ni hrvatskoj, kao ni i u nacionalnim kulturama ni izbliza nije data važnost ni pažnja kakvu bi morao imati. Štoviše, malo je pisaca tako slabo primijećenih u potpuno obrnutoj proporciji s autorskom zaslugom. Doduše, u našim međusobnim zabunama, kulturalnim i onim strogo književnim, sve se vraća uvijek u ista dva pitanja – u jezično, a iz toga naravno u pitanje pripadnosti. Stoga nije ni čudo da dvije kulture, srpska i hrvatska, ne znaju što bi s Milićevićem, svaka na svoj način.

Zagonetna biografija

Njegova osnovna biografija puna je zagonetki ili nedostataka u podacima, dok pojašnjenja jedva da ima. Iz poznavanja prečanske historije mogle bi se povući neke hipoteze i tako rekonstruirati rani životni put do prve zrelosti, s vjerovatnoćom margine greške: Milićević je rođen u Slavoniji, ali je osnovnu školu završio u Donjem Lapcu i dijelom u Gospiću – što su dva različita kraja i geografije kulturalne pripadnosti, gledajući unutar historije i postojanja srpskog korpusa u današnjoj Hrvatskoj. Moglo bi se naslutiti da se preseljenje u

djetinjstvu dogodilo po liniji „grencerske“, krajiške putanje, iz jednog u drugi slavenski i granični dio Carevine. Školovanje u donjogradskoj zagrebačkoj Velikoj gimnaziji također spada u prepoznatljiv dio povijesti koji su činili ne toliko brojni pojedinci našega naroda ovdje, mada i postavlja neka daljnja pitanja u pogledu socijalnog porijekla budućeg pisca. No, otkud onda matura pak u beogradskoj gimnaziji? Pošto poznati, a vrlo šturi dio biografije kaže da je Milićević bio aktivni gimnazijalac, što se čita naravno i kao intelektualno ali politički, idejno angažiran – surađivao je u mnogobrojnim listovima kao autor i pokrenuo školski list znakovitog imena „Vojislav“. Ovo potonje daje mogući ključ: je li poput brojnih mladih idealista Srba i Hrvata u Zagrebu i slavenskom dijelu Monarhije, i on prešao u „južnoslavenski Pijedmont“, u Kraljevinu Srbiju tada? Zbunjuje i nastavak biografije s impresivnim podatkom o studiju prava i književnosti napolju, u Ženevi, Parizu i Tuluzu. Tu postoje samo dvije interpretacije u smislu socijalne pozadine u odnosu na vlastito školovanje i obrazovanje: Milićević ili je bio dio višeg srednjeg staleža, štoviše srpske elite u Trojednoj kraljevini, pa mu je omogućeno da se razvija i školuje ovako široko, s metaforički iscrtanim tendencijama kroz različite geografije gdje se kretao, ili je pak bio jedan od onih siromašnih mladića koji se upornošću, pameću i s nešto pomoći državnih institucija i stipendija, kao i s udjelom sreće, nekako izbjegnu životnom putu kakav bi nametalo klasno porijeklo. Dodatno zbunjuje srednji dio njegove biografije gdje se navodi medalja za hrabrost koju je dobio u Crnoj Gori, čiji je po jednom nejasnom podatku bio „podanik“. Milićević je, neizbježno i očekivano, učestvovao u Balkanskim ratovima kao dobrovoljac, i ponovo, kao toliki iz te generacije, u Velikom ratu, na frontu, a u drugom dijelu kao diplomat i član emigrantske vlade.

Prevodilac i novinar

Spadajući, u tom pogledu, u sretniji dio naše mlade inteligencije koja je uspjela izaći živa iz strašnog izgibenija, Veljko Milićević postat će nakon 1918. po mnogočemu tipični intelektualac – najprije, ironično (a vidjet ćemo zašto je tako) kao novinar i prevodilac. Fascinantan je potonji dio: Milićević je prevodio s engleskog, nešto **Dikensa**, pa jednu biografiju **Džona Milтона**, kao i **Arčibalda Rajsa** (je li tu opet veza na Prvi svjetski rat?), s francuskog **De Mopasana** i **Stendala**, a prevodio je i sa češkog, vjerojatno po tendencijama koje su vezale ideju Čehoslovačke s idejom Jugoslavije. Kao publicist i novinar, upisao se 1923. u „kraljicu novina“, postavši čovjek iz sintagme vezane za najstariji list na Balkanu i, u svoj ambivalenciji, dobio kao i svi njegovi suradnici neku vrst „titule“ kojom su se u kulturi kroz prošlih stotinu i osamnaest godina zakitili mnogi – postao je novinar Politike, u redakciji za svjetska zbivanja, što je logično, ali je, opet neobično, bio veza za depeše i telegrame Ministarstva inostranih dela.

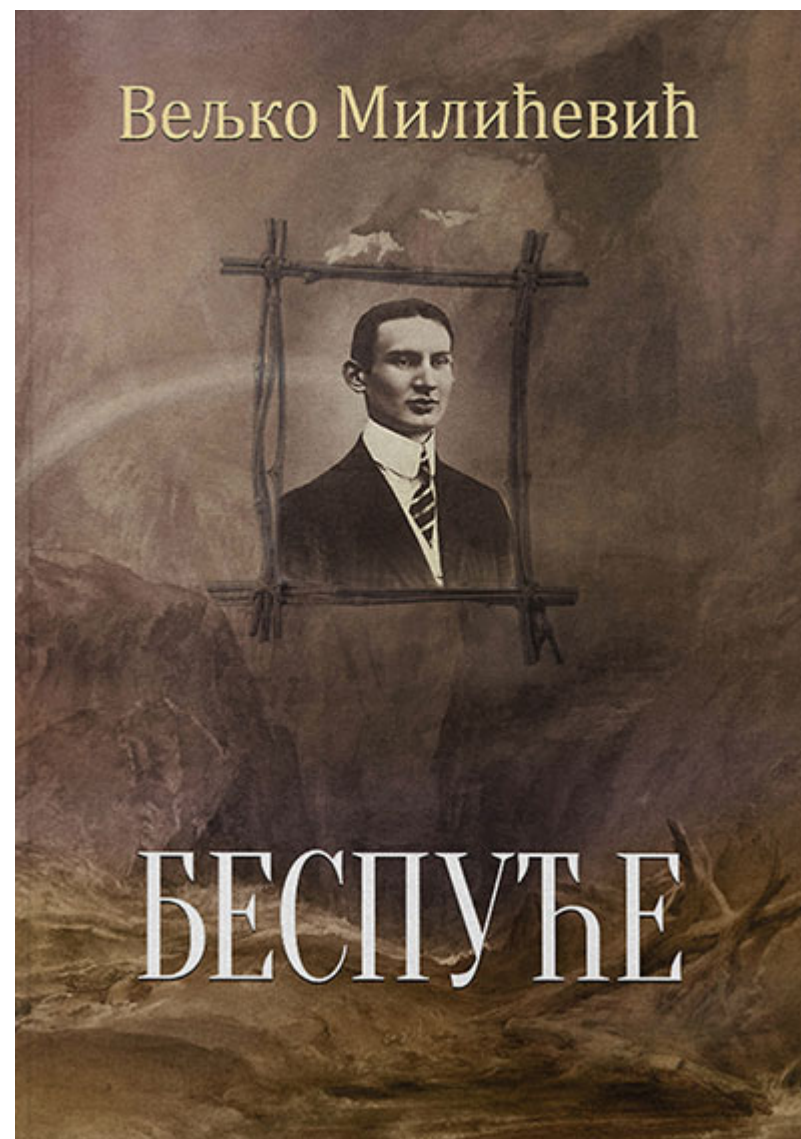
Tek nekoliko godina nakon uvrštenja u Nolitovu ediciju „Pedeset srpskih romana“ javnost i kolege, koje su ga inače cijenile i po radu i po pojavi (Milićević je, kažu, djelovao i ponašao se gospodski, visokog rasta, odjeven u redengot i pod halbcilindrom) otkrili su da je ovaj rano počevši prozaik zapravo važan pisac koji je još prije rata svojim malobrojnim djelima prošao tešku ocjenu glavnih arbitara književnosti, strogog, mada u procjenama često promašenog suca **Bogdana Popovića** i samog **Jovana Skerlića**.

Rani radovi

Javivši se rano pripovijetkama – prvu je objavio, ako je vjerovati skromnim podacima, kao petnaestogodišnjak i to u listu „Mlada Hrvatska“, a do kraja prve decenije dvadesetog stoljeća štampano mu je još nekoliko važnih pripovjedaka. Među njima se ističe duža priča „Mrtvi život“ (je li ime lika Damjana Damjanovića zapravo već namig onomastici hrvatskih Srba, kakve će u imenima likova imati redovito kroz svoje priče?), „Badnje večer“ i ciklus izuzetno intrigantnih i neočekivano duhovitih priča kao što su „Sentimentalna avantura Andrije Tadića, profesora matematike“, koja pored kabastog naslova zapravo tematizira onu vrstu dvostruko zabranjene ljubavi koja će se naći kroz dvadeseti vijek u potezu od **Nabokova** do **Stinga**. U tih nekoliko ranih radova različitih duljina ističe se „Anarhista“ (!), veoma važna pripovijetka za razumijevanje odnosa u srpskom korpusu u Hrvatskoj pod Austrougarskom: domaći Srbin-arivist koji se iz ličke sirotinje uzdigao do mjesta nekakvog nadstojnika uplašeno dokazuje svoju lojalnost državi. Milićević skicira ovu priču sjajno satiričkim tonom i antologijskom rečenicom – „Kad god su koji svatovi i kad se razvije srpska zastava, on globi, i to strogo globi, i odmah zove učitelja da piše proti njega jedan članak u *Srbobranu*, kako bi *oni gore* videli da on nije veliki Srbin“.

Nagovještaj nove epohe

Pored izvjesne lakoće impresivno obrazovanog pisca, uz neke klišeje i stilsko-motivske tipičnosti perioda, vidi se ovdje i nagovještaj velikog iskoraka, ne samo individualnog, piščevog, nego i promjene u čitavoj kulturi. Vidi se nagovještaj dolaska nove epohe i s karakteristikama pripadajuće joj poetike: naglašen subjektivizam i psihologizam, koncentracija na nezadovoljstvo jedinice, s intelektualcem kao čestim likom, na što se naslanjaju tendencije svjesnog razaranja ustajalih društvenih i dotadašnjih poetičkih vrijednosti kroz stilske i idejne inovacije i smjele pripovjedne zahvate.

Iz toga i u najvažnijem dijelu svoga rada Milićević je među prvim autorima moderne stilske i tematske orijentacije u srpskoj književnosti dvadesetog stoljeća. Njegovo „Bespuće“ iz 1912. smatra se prvim modernističkim romanom srpske književnosti. Kuriozno, roman je napisan izvan naših krajeva, započet je i pisan u Parizu, dovršen u Londonu, a objavljen baš u godini kad nastaje simbolički lom između dvaju epoha i u svijetu, u svim umjetnostima, s vjerojatno ključnim umjetničkim događajem kao „označiteljem“ novog doba – pariškom premijerom „Posvećenja proljeća“ **Stravinskog**. Ženevski, londonski i pariški student Milićević, u duhu francuske kulture kao gotovo apsolutnog modela u nas, po povratku u domovinu objavljivao je i pod pseudonimom „L'homme qui rit“ – „Čovjek koji se smije“. Njegov rad, iako često neobično i neočekivano duhovit, sve je osim „nasmijanog“, u smislu metaforičke „nedopustive lakoće“ kakvu nose beznačajni pisci, i uz ukupnu vrijednost Milićevićevog književnog stvaralaštva.

Krležijanski izraz

Navijestivši možda nešto od izgubljenosti, kako generacijske tako i svoje, preko otuđenog lika, protagonista Gavre Đakovića, roman „Bespuće” sasvim je neobična i iznenađujuća knjiga i danas kad se čita, uz neke stilske i žanrovske konvencije koje su tada djelovale sasvim inovativno.

Prvi, očit element jest već spomenuti modernistički, zbog kojega je pisac i ušao, makar rubno i sa zakašnjenjem, u širi kanon srpske književnosti. Ali, ostavimo to ovdje za neki budući književno-teoretski rad. Jer nešto drugo je tu upadljivo, a što se otvara svakom novom stranicom knjige. Goraka ironija, za pomiješan osmijeh razumijevanja i melankolije, kako za prečansku kulturu u cijelosti, tako naročito za nas što smo vezani za Zagreb, u jednom je frapantnom otkriću kod čitanja „Bespuća”: roman je pisan gradskom, sjeverozapadnom ijekavicom, po uzusima hrvatskog jezika i njegova političkog i simboličkog centra. S tim otkrićem dodatno pak zaustavi i natjera u misli mnogo detalja u još jednom pogledu: u potpuno urbanoj prozi, u gradskoj atmosferi gdje se kiše slijevaju po velikim staklima kavana i izloga, po asfaltu i ulicama, čitalac naleti i na neočekivane topose – tu se čitaju novine i raspravlja o politici u šetnjama „oko Cmroka i Tuškanca”, a lik „neraspoložen” i „tmuran” prolazi Ilicom dok s Katedrale zvona bruje „Zdravo Marijo”. Kad se tome pridodaju opisi kontrasta između zadovoljnog malograđanskog svijeta, što ulicama prolaze anonimno u kaputima i pod šeširima, i s druge strane nezadovoljnika, uglavnom mladih ljudi i pripadnika inteligencije, to su sve motivi, javi se odjednom i na sljedećoj razini čitanja, sasvim krležijanski. I iz toga pitanje: je li Stari možda čitao ovaj roman i što je u tom slučaju mislio o njemu. Ne znamo, jer je autor, iako daleko od toga da je bio jedini Prečanin čija je životna i autorska putanja išla na liniji koja je završavala u Beogradu, potpuno nestao iz hrvatske književnosti.

Nerješiv identitetski kompleks

Tu dolazimo do ključnog problema, koji je širi od samo književnog. Činjenica je da je Milićević, kad je dvadesetih godina ponovno „otkriven” kao pisac i kad je reizdao svoja djela kod najprestižnijeg izdavača – Srpske književne zadruge – sam ekavizirao i roman „Bespuće” i ostale svoje radove. Eto, to je ona krajnja ironija našega čovjeka i autora iz najzapadnijeg kruga ovoga naroda: Prečanin koji kroz promjenu svoga prvoga jezika nestaje u jeziku najrasprostranjenije varijante toga jezika, koji se zove kao i njegov narod. Krajnjim i ekstremnim paradoksom dakle: u matici, u navodnom i stvarnom izvorištu i centru – Srbin se rasipa u Srbima, jedinka svojim znatnim i ključnim dijelom nestaje u većini iako obje pripadaju istom narodu. U želji i nastojanju, dakle, da pojedinac očuva svoj nacionalni i kulturni identitet u najužem smislu, on ga gubi u širem krugu vlastita naciona i nacionalne države. U ovome je neopisiv i potpuno nerješiv kompleks, aporija našega dijela naroda sa zapada u odnosu ka „idealima na Istoku” i njegovom stvarnom teritoriju omeđenom granicom.

Antologijski pisac, ali samo u Srbiji

Dugo potisnut iz povijesti književnosti, Veljko Milićević danas je napokon u antologijama, tamo gdje mu je i mjesto, a „Bespuća“ su izašla i u popularnom izdanju klasika koje izdaje beogradska kuća **Portalibris**. Antologije i izdanja su naravno u Srbiji. U Hrvatskoj Veljka Milićevića nema. Čak ni inače prilično pouzdana Enciklopedija Leksikografskog zavoda nema ga kao natuknicu.

Pa, ako je tome tako – e onda u vlastite snage: ako jedan autor naše književnosti treba ponovo da bude objavljen ovdje, to je Milićević. Kroz historiju, od krajnjeg istoka s **Orfelinom** pa ka zapadu kroz sljedeće vjekove, preko **Solarića** i **Radičevića**, i sve do juga, u glavnom naponu „osovine“ **Matavulj–Desnica**, do Dubrovnika, književnost ovdašnjih Srba svemu unatoč održala se po regionalnoj liniji (u osnovnom smislu pojma, ne današnjim eufemizmom za Jugoslaviju). Vrijeme je da dobije i još jednu svoju geografski i kulturno važnu komponentu – onu zagrebačku, centralnu. Ako u našem korpusu, njegovoj inteligenciji i ostacima elite ne bude snage za takvu revalorizaciju, to će značiti da je vrijeme da netko „ugasi svjetlo i zatvori vrata“.

To se ne smije dogoditi.

Tekst je objavljen u sklopu projekta poticanja novinarske izvrsnosti Agencije za elektroničke medije